

Корупційна компонента політичного процесу на пострадянському просторі

Юрій Маслов, Одеський національний економічний університет

Спираючись на теоретичні розробки феномену корупції та її різновидів, а також на дані міжнародних рейтингових агентств з виміру корупції в країнах світу, здійснено аналіз впливу політичної корупції та її сучасних проявів на політичний процес країн пострадянського простору та України зокрема. Проведене дослідження засвідчило вагомість корупційної компоненти в політичних процесах країн цієї групи, а також наявність значних відмінностей між ними за рівнем впливу корупції на зміст та характер політичних подій.

Автором виокремлюється група балтійських країн, для яких антикорупційна компонента дорівнює європейським стандартам здійснення політичного процесу, що підтверджується високими показниками Індексу сприйняття корупції. Успіхів у боротьбі з політичною корупцією ці країни досягли через намагання вступити до ЄС шляхом проведення люстрації, введення змішаної форми фінансування політичних партій, запровадження інструментів електронної демократії, зрілістю громадянського суспільства, політичній волі політиків тощо. При цьому навіть Естонія, яка має найвищий рейтинг антикорупційності, не позбавлена проявів політичної корупції. Такі її прояви, як непотизм, фаворитизм тощо потребують подальших дій щодо усунення їх впливовості на політичний процес.

З'ясовано, що протилежне ставлення до корупційної компоненти спостерігається в країнах азійської групи, де політична корупція міцно зрослася з економічною та не просто впливає на політичний процес, а формує його зміст. Обґрунтовується теза про те, що боротьба з корупцією в таких державах має починатися з реформи системи влади та формування громадянського суспільства.

Підкреслено, що Україна має свій унікальний сценарій боротьби з політичною корупцією, який поєднує в собі демократичні зразки європейських країн, зокрема інституційно повторює шлях країн Балтії, та азійські традиції здійснення влади, де різновиди політичної корупції є традиційними інструментами здійснення влади в суспільстві.

Доведено, що для подальшої демократизації політичного процесу доцільно посилити антикорупційну складову шляхом запровадження механізмів усунення партійної корупції шляхом удосконалення процесу фінансування політичних партій та їх політичної реклами, електоральної корупції шляхом поширення інструментів е-демократії, унеможливлення проявів політичного непотизму, фаворитизму тощо.

Ключові слова: політична корупція; кронізм; непотизм; фаворитизм; антикорупційна політика; електоральна корупція; фінансування політичних партій

Corruption component of the political process in the post-soviet space

Jurij Maslov, Odessa National Economic University

Based on the theoretical developments of the corruption phenomenon and its varieties, as well as data from international rating agencies for measuring corruption in the countries of the World, an analysis of the impact of political corruption and its modern manifestations on the political process of the post-Soviet countries and Ukraine in particular has been carried out. The study showed the importance of the corruption component in the political processes of the countries of this group, as well as the significant differences between them in the level of the influence of corruption on the content and nature of political events.

The author singles out a group of Baltic countries, for which the anti-corruption component is identical to the European standards for the political process implementation, as it is evidenced by the high rates of the Corruption Perception Index. Success in the fight against political corruption, these countries have reached in the process of preparing for accession to the EU, in particular by holding lustration, introducing a mixed form of financing political parties, introducing e-democracy tools, the maturity of civil society, political will of politicians, etc. At the same time Estonia, which has the highest anti-corruption rating, is not without manifestations of political corruption. Its manifestations such as nepotism and favoritism require further action to eliminate their influence on the political process.

It was found that the opposite attitude to the corruption component is observed in Asian countries, where political corruption is firmly intertwined with the economic one and does not just influence the political process, but forms its content. It is substantiated that the fight against corruption in such states should begin with the reform of the power system and the formation of a civil society.

It was emphasized that Ukraine has its own unique scenario of fighting political corruption, which combines the democratic patterns of European countries, in particular, institutionally follows the path of the Baltic countries, and Asian traditions of exercising power, where types of political corruption are traditional instruments of exercising power in society.

It is proved that for further democratization of the political process in Ukraine, it is advisable to strengthen the anti-corruption component by introducing mechanisms to eliminate party corruption, improve the process of financing political parties and their political advertising, electoral corruption, popularize e-democracy tools, prevent manifestations of political nepotism, favoritism, etc.

Keywords: *political corruption, kronism, nepotism, favoritism, anti-corruption policy, electoral corruption, political parties financing*

Коррупционная компонента политического процесса на постсоветском пространстве

Юрий Маслов, Одесский национальный экономический университет

Опираясь на теоретические разработки феномена коррупции и ее разновидностей, а также на данные международных рейтинговых агентств по измерению коррупции в странах мира, осуществлен анализ влияния политической коррупции и ее современных проявлений на политический процесс стран постсоветского пространства и Украины в частности. Проведенное исследование показало значимость коррупционной компоненты в политических процессах стран этой группы, а также наличие значительных различий между ними по уровню влияния коррупции на содержание и характер политических событий.

Автором выделяется группа балтийских стран, для которых антикоррупционная компонента идентична европейским стандартам осуществления политического процесса, что подтверждается высокими показателями Индекса восприятия коррупции. Успехов в борьбе с политической коррупцией эти страны достигли в процессе подготовки к вступлению в ЕС, в частности путем проведения люстрации, введения смешанной формы финансирования политических партий, внедрения инструментов электронной демократии, зрелостью гражданского общества, политической воли политиков и др. При этом даже Эстония, которая имеет самый высокий рейтинг антикоррупционности, не лишена проявлений политической коррупции. Такие ее проявления, как непотизм и фаворитизм требуют дальнейших действий по устранению их влияния на политический процесс.

Выяснено, что противоположное отношение к коррупционной компоненте наблюдается в странах Азии, где политическая коррупция прочно срослась с экономической и не просто влияет на политический процесс, а формирует его содержание. Обосновано, что борьба с коррупцией в таких государствах должна начинаться с реформы системы власти и формирования гражданского общества.

Подчеркнуто, что Украина имеет свой уникальный сценарий борьбы с политической коррупцией, который сочетает в себе демократические образцы европейских стран, в частности институционально повторяет путь стран Балтии, и азиатские традиции осуществления власти, где разновидности политической коррупции являются традиционными инструментами осуществления власти в обществе.

Доказано, что для дальнейшей демократизации политического процесса в Украине целесообразно усилить антикоррупционную составляющую через внедрение механизмов устранения партийной коррупции, усовершенствования процесса финансирования политических партий и их политической рекламы, электоральной коррупции, популяризации инструментов электронной демократии, предотвращения проявлений политического непотизма, фаворитизма и др.

Ключевые слова: *политическая коррупция, кронизм, непотизм, фаворитизм, антикоррупционная политика, электоральная коррупция, финансирование политических партий*

Постановка проблеми.

Політичний процес в будь-якій демократичній країні світу відрізняється своєю динамічністю, багатокomпонентністю, спрямованістю тощо. На його перебіг впливають багато внутрішніх та зовнішніх чинників, які можуть або пришвидшувати, або пригальмовувати його рух. Серед останніх дуже часто політичні експерти та практики називають корупцію, яка, безумовно, негативно впливає на демократичність політичного процесу та на все політичне життя країни загалом.

Країни пострадянського простору, політичний процес в яких переважно носить трансформаційний характер і намагається наблизити країни до демократичних принципів урядування, характеризуються високим рівнем корупційності, і перш за все, політичної. Такий стан речей унеможливує швидкий рух в бік демократизації, а відповідно, уповільнює євроінтеграційні процеси та інколи становить серйозну загрозу національній безпеці цих держав. Водночас боротьба з корупцією стає домінуючою компонентою політичного дискурсу в цих державах, головним завданням державної політики та обумовлює об'єктивну потребу у вивченні сучасного стану актуальності корупційної компоненти в політичному процесі країн пострадянського простору, до складу яких відносять й сучасну Україну.

Аналіз досліджень і публікацій.

Питання політичної корупції в межах політико-правового дискурсу є достатньо вивченими і водночас актуальними для подальшої рефлексії з урахуванням сучасних проявів її присутності в країнах пострадянського простору та в світі загалом. Зокрема, серед політологічних сучасних розвідок феномену політичної корупції слід зазначити роботи В. Асафайло, Л. Березинського, О. Бусол, І. Валюшка, К. Давиденка, В. Дереди, І. Кушнар'ова, Є. Невмержицького, А. Тінькова, І. Чемериса та ін. Серед дослідників політич-

ного процесу та його складників та особливостей перебігу в країнах пострадянського простору необхідно зазначити роботи О. Долженкова, Г. Музиченко, А. Романюка та ін. Разом із тим питання політичної корупції та її впливу на сучасний політичний процес в країнах пострадянського простору залишається недостатньо вивченим.

Мета дослідження.

Ця стаття має на меті дослідити ступінь актуальності корупційної компоненти політичного процесу в країнах пострадянського простору на сучасному етапі їх розвитку шляхом з'ясування змісту феномену політичної корупції та вагомості її впливу на перебіг політичних дій в зазначеній групі країн та виявленні спільних та відмінних тенденцій щодо подолання її негативних наслідків для подальшої демократизації цих держав.

Виклад основного матеріалу.

Термін «політична корупція» відноситься до тієї групи політологічних понять, які не мають єдиного визначення і залежать, у першу чергу, від методологічних підходів та авторських позицій дослідників феномену.

В. Березинський під політичною корупцією розуміє «використання особою, яка займає державну посаду, довірених їй державно-владних повноважень і прав, службового становища та статусу в системі державної влади, статусу органу державної влади, який вона представляє, з метою протиправного отримання особистої та «або» групової, у тому числі й на користь третьої осіб, політичної вигоди» [1, с. 59].

В. Дереди вважає, що до політичної корупції відносяться «дії, що пов'язані з політичною сферою: виборчий процес, законотворчий, приватизаційний, бюджетний тощо» [2, с. 73]. Особливістю політичної корупції є її «сприйняття як невід'ємної частини політичного менеджменту і політичних технологій» [2, с. 74]. Автор наголошує на тому, що в країнах, які знаходяться в перехідному періоді, якими зокрема, є країни пострадянського простору, форми корупційних

злочинів можуть набувати найбільш небезпечного характеру, а отже, здатні ослабити владу та легітимність політичних інститутів.

А. Тіньков для узагальнення всіх існуючих наразі в межах політико-правового дискурсу тлумачень цього терміну пропонує їх згрупувати в чотири основні: незаконні дії у сфері політики; державна практика, яка може бути легальною, але мати неетичний характер; конфлікт інтересів у високо посадовців; політичні дії, які не відповідають інтересам суспільства [9, с. 229-230]. На його переконання, політична корупція стає політичною тоді, коли «...політичні структури роблять можливими або часто навіть вимагають корупційних діянь» [9, с. 230].

Однак, найбільш узагальненого характеру набула політична корупція в дослідженні І. Кушнарьова «Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація» [3], яка наразі є найбільш комплексним дослідженням цього феномену в сучасній вітчизняній політичній науці.

На думку автора, політичну корупцію можна характеризувати як: «прояв тіньової, неформальної політики», тобто як латентну політику (прихована, не публічна, непрозора частина політичного процесу); підривний механізм, який посягає на стабільність будь-якої інституційної системи; загрозу національній безпеці, яка зумовлює неформальну інституціоналізацію та подальшу деградацію державних інститутів; практику, спрямовану на звуження публічного простору, ускладнення циркуляції еліт і монополізацію політичного ринку; стійкий характер ренти зорієнтованої опортуністичної поведінки політичних акторів, спрямованої на реалізацію владних інтересів і набуття певної користі від участі у політичному процесі; комплекс неформальних норм, які структурують та обумовлюють дії політичних акторів, суперечать колективним ідеалам, цілям, виразним у формальних інститутах; закритий від громадськості вид політичних практик у не публічному полі комунікації тощо» [3, с. 89].

При аналізі феномену політичної корупції в контексті її впливу на політичний процес важливим аспектом є з'ясування кола суб'єктів корупційних дій. Такими можуть бути як індивідуальні, так і групові (колективні) актори. До перших традиційно відносять окремих політиків та високо посадовців, а до групових – політичні партії, виборчі блоки, депутатські фракції, групи лобі тощо.

Поділяємо думку І. Кушнарьова щодо застосування іншої класифікації суб'єктів в залежності від впливу, який вони чинять на політичний процес. Так він виділяє дві групи акторів: ті, які «мають намір бути учасниками політичного процесу, уже наділені політичними повноваженнями та реалізують політичні рішення» та тих, хто безпосереднім учасником політичного процесу не виступає, але «з огляду на певні повноваження або ресурси можуть впливати правовими та поза правовими методами на політичний процес» [3, с. 91]. До останніх І. Кушнарьов відносить представників виборчих комісій, правоохоронців, представників судової гілки влади тощо. Їх об'єднує те, що «в силу їх статусу та можливостей вони можуть певною мірою формувати правове поле та цілеспрямовано уможливлувати подальші корупційні дії, створюючи правові прогалини» тощо [3, с. 91].

До суб'єктів політичної корупції справедливо відносити всіх, хто спрямовує свою протиправну ініціативу, керуючись власним корисним мотивом, на політичний процес та державний лад. Запропонована І. Кушнарьовим пірамідальна структура суб'єктів політичної корупції бачиться як логічна та доцільна, оскільки всі актори різняться за ступенем впливу, отриманою корисливою вигодою, розміром заподіяної шкоди тощо. На її найвищих щаблях – високопосадовці, а на найнижчих – організатори та учасники виборчих перегонів.

Наразі в межах політичної теорії та практики можна говорити про політичну корупцію як про певну систему, до якої входять

такі види політичної корупції, як: партійна, електоральна, лобістська, представницька, клієнтарно-патронажна та ін. До політичної корупції справедливо відносять тріаду протиправних дій, а саме: політичний непотизм, кронізм та фаворитизм. Вони не охоплюють усі можливі різновиди політично-корупційних дій, однак, окреслюють її основні прояви в сучасних державах та особливо в країнах пострадянського простору, які по суті є трансформаційними політичними системами, де ці прояви набувають найгостріших форм і за наслідками можуть перетворитися на деструктивні практики, що загрожують державності.

Держави пострадянського простору, під якими в цьому дослідженні ми розуміємо всі країни, що входили до складу СРСР та наразі проходять етап демократизації, демонструють різні практики сприйняття політичної корупції та боротьби з нею як умови подальшої трансформації національних політичних процесів у бік демократії. На це впливає велика кількість чинників, серед яких і євроін-

тераційні вимоги, і політична воля національних еліт, і соціально-економічні умови життя в цих країнах, історичні традиції, менталітет тощо.

Серед позитивних чинників, що сприяли зменшенню політичної корупції та суровішій боротьбі з нею, слід зазначити євроінтергаційні прагнення держав, що входять до цієї групи. Найбільш успішними в цьому аспекті стали країни Балтії, які за роки підготовки до вступу в ЄС, а також за роки членства в європейській спільноті досягли значного поступу в зменшенні руйнівного впливу різних проявів політичної корупції на політичний процес.

Найкраще успішність антикорупційної складової національних політичних процесів ілюструє рейтинг за Індексом сприйняття корупції, який щорічно обчислюється за 100-бальною шкалою незалежною інституцією Transparency International. У Таблиці 1. наведені дані про динаміку показника індексу по кожній країні пострадянського простору за 2012–2018 роки.

Таблиця 1

Індекс сприйняття корупції в країнах пострадянського простору

Держава	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012
Азербайджан	25	31	30	29	29	28	27
Білорусь	44	44	40	32	31	29	31
Вірменія	35	35	34	36	37	35	33
Грузія	58	56	57	52	52	49	52
Естонія	73	71	70	70	69	68	64
Казахстан	31	31	29	28	29	26	28
Киргизія	29	29	28	28	27	24	24
Латвія	58	58	57	55	55	53	49
Литва	59	59	59	61	58	57	54
Молдова	33	31	30	33	35	35	36
Росія	28	29	29	29	27	28	28
Таджикистан	25	21	25	26	23	22	22
Туркменістан	20	19	22	18	17	17	17
Узбекистан	23	22	21	19	18	17	17
Україна	32	30	29	27	26	25	26

Зазначимо, що за методологією Transparency International, всі країни, які мають менш як 30 балів у Індексі, автоматично потрапляють до групи із загрозливим рівнем корупції. З огляду на дані по групі країн пострадянського простору, можна виділити три групи країн: ті, що мають до 30 балів, і це країни Центральної Азії; країни, які мають більше 50 балів, які сприймаються як менш корумповані, і до їх складу потрапляють країни Балтії та Грузія; і третя група «середнячків» з показниками від 30 до 50 балів відповідно. Зокрема, до останньої групи потрапила Україна і за показниками останніх двох років, що хронологічно співпадає з завершенням процесу інституціоналізації антикорупційних інституцій в Україні.

Про вплив корупційної компоненти на політичний процес і зокрема на його демократичний зміст свідчить наявність кореляційного зв'язку між рівнем корупції та рівнем демократичності цієї країни. У звіті Transparency International щодо рейтингу країн–2018 зазначається, що «держави з повною демократією мають середній рейтинг 75; так звані «демократії з вадою» – в середньому 49; гібридні режими, що демонструють елементи автократичних тенденцій, – 35; автократичні режими мають найнижчий рейтинг – в середньому лише 30 балів» [10].

Як видно з таблиці, Естонія є найменш корумпованою на пострадянському просторі. Запорукою такого успіху, на думку І. Кушнарєва, стала естонська модель боротьби з корупцією, що ґрунтувалася на реформах М. Лаара і стосувалися, у першу чергу, системи судової влади та державної служби. «Тоді в естонському суспільстві був величезний запит на «очищення влади від радянських кадрів. Суспільний запит уможливився завдяки не декларативній політичній волі керівництва держави, яке не було пов'язане корупційними зв'язками зі старою владою» [3, с. 213]. Отже, люстрацію можна вважати першою запорукою антикорупційного успіху естонського політичного істеблішменту.

Другим чинником антикорупційного успіху реформ в Естонії можна вважати надання виборцям можливості голосувати через Інтернет, що значно зменшило електоральну корупцію. По-третє, партійну корупцію в цій країні вдалося значно скоротити шляхом запровадження змішаної моделі фінансування політичних партій. По-четверте, «мінімізація різних видів корупції в Естонії уможливилася завдяки побудові інноваційної моделі е-держави, адже така модель максимально мінімізувала особистісний чинник у взаєминах громадянина, організації, компанії з чиновником» [3, с. 213].

Необхідно визнати, що країни Балтії значно виділяються за рівнем успішності в боротьбі з корупцією в зазначеній групі країн. І хоча Естонія є кращою практикою, Латвія та Литва також доклали значних зусиль в боротьбі з корупцією. За висновками Групи держав проти корупції GRECO Латвія має добре розвинену юридичну та інституціональну базу для регулювання фінансування політичних партій і виборчих кампаній, створена он-лайн база даних про пожертвування на користь політичних партій. «Відкритість, доступ зацікавлених до цієї та інших схожих інформаційних баз (про членські внески партійців, щорічні звіти тощо) можна розглядати як превентивний захід для мінімізації політичної корупції» [3, с. 219].

Мінімізувати політичну корупцію в Литві вдається завдяки запровадженим ще в 90-і роки ХХ ст. реформам, згідно яких в країні забороняється фінансування політичних партій юридичними особами. Натомість існує державне фінансування партій, розмір якого пропорційний успіху партії на останніх виборах. Крім того, в Литві ухвалені закон про лобізм та кодекси поведінки політиків. Загалом «країни Балтії демонструють різючі успіхи у боротьбі з корупцією не тільки в межах пострадянського простору, а й ЄС. Звичайно, залишаються проблеми, пов'язані з доброчесністю суб'єктів політики, потребою підвищувати публічну відповідальність політиків, мінімізувати можливість незаконного фінансування партій, умож-

ливити максимально транспарентний лобізм тощо. Але загалом Україна може використати певні напрацювання країн Балтії в частині вибудування національної стратегії запобігання політичній корупції» [3, с. 223].

Реформаторський досвід Грузії є ще одним яскравим прикладом антикорупційного прориву на пострадянському просторі. У Грузії корупцію було мінімізовано насамперед на рівні надання публічних адміністративних послуг, значно удосконалено систему оподаткування та фінансового контролю, проведено люстрацію тощо [12]. Грузія перемогла корупцію на побутовому рівні, тоді як політична корупція залишилася майже не охопленою антикорупційною боротьбою.

Погоджуємося з думкою дослідників (І. Кушнар'ов, В. Суханов, В. Мацієвський, В. Ковалко), які ставлять під сумнів успіхи Грузії саме в площині боротьби з політичною корупцією. «Після зміни влади у 2012 році тиск на судову владу зменшився, але певна залежність судової влади Грузії збереглася, особливо в політичних справах. Серед позитивних змін – зростання незалежності медіа, судової влади, виборчих комісій, більш плюралістичний парламент із вищою незалежністю від уряду, система моніторингу майнових декларацій державних службовців, законодавча відкритість. Серед проблем – недостатня незалежність парламенту, вибіркове правосуддя у справах проти колишніх державних чиновників; випадки непотизму та фаворитизму тощо» [3, с. 359].

В інших країнах Південного Кавказу – в Азербайджані та у Вірменії ситуація з політичною корупцією кардинально відмінна від грузинського прориву. У них досі зберігається виражена корупційна компонента політичного процесу. «Політична корупція в обох країнах має на меті монополізацію влади шляхом усунення політичних опонентів, імітації реального поділу влади, використання адміністративного ресурсу, фаворитизму, вибіркового правосуддя, тиску на громадянське суспільство та незалеж-

ні медіа тощо» [4, с.62]. І в Азербайджані, і у Вірменії зберігається тісний зв'язок між політичною та економічною корупцією, що набуває інституціоналізованого характеру і міцно укорінено в політичних елітах. Певні спроби зламати код корупційної компоненти національної політики у Вірменії були здійснені у 2017–2018 році з приходом до влади команди Н. Пашиняна. Принаймні, вірмени покладають надії на його реформи влади та зміцнення громадянського суспільства, очищення влади та антикорупційну політику.

У країнах Центральної Азії, які також відносяться до пострадянського простору, питання корупційної компоненти національного політичного процесу визначаються укоріненням політичної корупції, яка подекуди має системний характер і пронизує увесь державний апарат, всебічно підтримується олігархічними кланами та криміналом. «Замість прийняття підтриманих Заходом демократичних ідеалів і ринкових механізмів як пріоритетних шляхів досягнення економічного зростання та політичної стабільності Центральна Азія стикнулася з тим, що її розвиток обмежується владою, накопиченою авторитарними режимами, олігархами та кримінальними мережами» [5, с. 8]. За таких умов політична корупція «набуває форм непотизму, кумівства, паралельно співіснують офіційні правові та інституційні структури з мережею заступницьких зв'язків родинно-кланового і феодално-клієнтистського характеру, які детермінують громадські та ділові стосунки» [3, с. 359].

Серед чинників, які сприяють корупційним практикам в азійських країнах пострадянського простору, можна зазначити слабкість або повну відсутність інституцій громадянського суспільства, а отже, відсутність громадського контролю за діяльністю органів публічної влади та адміністрування, міцність кланових традицій та ляльковість запроваджених демократичних процедур, функціонування яких повністю контролюється волею ключових політиків.

Республіка Казахстан в цій групі країн демонструє найкращі показники антикорупційної політики, що обумовлено геополітичним розташуванням держави – «своєрідній пастці між західним плюралізмом та азійською автократією» [5, с. 12]. В цій країні, як і в інших азійських країнах, у міжособистісних і міжгрупових стосунках найвагомішу роль відіграють неформальні стосунки. Отже, політична корупція в таких країнах базується на розподільно-кланових відносинах. «Діяльність політиків регламентують не стільки нормативно-правові акти, скільки система неофіційних відносин» [3, с.361].

Як «острівець демократії», за висловом І. Кушнарьова, виглядає в цьому регіоні Киргизька республіка, в якій здійснювалися спроби позбутися впливу розподільно-кланових відносин шляхом реформування системи влади та перегляду повноважень президента, проте громадянське суспільства та його контроль за владними інституціями так і не отримали визнання та ствердження. «Партії не змогли стати ідеологічно зрілими об'єднаннями громадян, залишаються партіями окремих особистостей. Система виборів передбачає закриті партійні списки, відсутня внутрішньопартійна демократія. Корупція не впливає на правила гри, вона і становить ці правила» [3, с. 360].

Найкорумпованішими державами всього пострадянського простору, за даними рейтингу Transparency International, залишаються Таджикистан та Туркменістан. «У цих країнах зберігаються сильні традиції та культурні зв'язки, навіть фінанси мають менше значення порівняно з дотриманням звичаїв. За таких умов політична корупція присутня у формі непотизму, кумівства. Це відображає традиційні цінності, притаманні таджицькому суспільству. Натомість традиції плюралістичної політичної культури відсутні» [5, с. 14].

Ефективність антикорупційної боротьби в країнах Центральної Азії, на думку І. Кушнарьова, «узалежнена від зміни по-

колінь – політична корупція піде на спад, якщо нові покоління виховуватимуться у відповідній плюралістичній культурі, яка не толерує корупцію. Також успіх боротьби з політичною корупцією чи не найбільшою мірою залежить від політичної волі людей, які знаходяться при владі. У такій державі, як Таджикистан, усе вирішує політична воля першої особи, очільника держави, який в душі традицій має бути прикладом співгромадянам» [5, с. 7].

Досить цікавим є аналіз корупційного компонента політичного процесу в сучасній Російській Федерації. За оцінками Transparency International, Росія вже постійно демонструє низькі показники Індексу сприйняття корупції (до 30 балів), що автоматично відправляє її в зону максимального корупційного ризику. «Її досягнення у протидії політичній корупції мало примітні; антикорупційні механізми у політиці наразі мають радше декларативний характер» [3, с. 280]. Основними сферами політичної корупції є вибори до представницьких органів влади всіх рівнів, діяльність політичних партій, лобізм тощо. Отже, можна стверджувати, що має місце інституціоналізація політичної корупції, яка набула системного характеру.

І. Кушнарьов виділяє низку характеристик, притаманних політичній корупції в Росії: 1) фактичне спотворення механізму виборчого процесу шляхом фальсифікації результатів виборів, яке має на меті утримання (узурпацію) влади та незмінність політичної системи держави; 2) утворення та розвиток особливих фінансово-політичних груп, які концентрують великі ресурси й усередині яких у вузькому колі приймаються стратегічні державні рішення без винесення на ширше обговорення; 3) відсутність реальної політичної конкуренції; 4) формування органів виконавчої влади не за професійною ознакою, а за особистою відданістю керівництву; 5) державна підтримка (фінансова, інформаційна та ін.) лише однієї політичної сили («партії влади»)

тощо. Чи не найнебезпечнішим у російській політичній корупції є те, що вона уразила судову та правоохоронну системи» [3, с. 284].

Загалом Росія є прикладом деформованої держави, в якій «конкуренцію успішно витіснила корупція. Остання є двигуном усіх політичних, економічних та інших процесів... Прагнення зберегтися при владі за будь-яку ціну неминуче зумовлює придушення політичної конкуренції та її заміщення політичною корупцією. Метою приходу до влади ставляться не найвищі громадянські цінності, а намір використати потенціал країни у власних інтересах та свого оточення» [3, с. 294].

В Україні політична корупція постійно «на слуху», перебуваючи перманентно в політико-правовому дискурсі, програмних документах політичних партій, передвиборних обіцянках політиків тощо. Створена достатня законодавча база для ефективної протидії корупції, яка передбачає цілий комплекс кримінально-, адміністративно-, цивільно-правових, дисциплінарних та інших заходів. Відбулися певні зрушення в інституційному забезпеченні антикорупційної діяльності в Україні. Зокрема, створені Національне Агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне Антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціальна антикорупційна прокуратура (САП), Державне Бюро розслідувань, Антикорупційний суд України [7]. Проте стиль корупційної компоненти політичного процесу тяжіє до азійського сценарію, попри всі намагання українського політичного істеблішменту наслідувати досвід європейської спільноти, зокрема, країн Балтії.

Після Революції Гідності велика кількість проблем збереглася і доповнилася новими формами політичної корупції. Це вимагає конструювання «цілісного механізму протидії проявам корупції у партійному фінансуванні, під час виборчих кампаній, лобіювання тощо» [3, с. 364].

Позитивом є запровадження державного фінансування партій та процедури контролю за їх фінансовим та іншими матеріальними активами. «Такий нормативно-правовий механізм покликаний нівелювати вплив олігархічних груп на формування партійних списків, коли залежність політичних партій від приватних інвесторів перетворювала ці партії на «античні клієнти, які обслуговують інтереси спонсора» [3, с. 303]. Одночасно із закріпленням державної підтримки унормовано й запровадження фінансової звітності політичних партій. «Це уможливило доступ до інформації про фінансовий стан, матеріальні активи усіх (не лише парламентських) політичних партій, про їхніх основних спонсорів. Урегульовано питання відповідальності за порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії, державного фінансування статутної діяльності політичної партії, фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборчої агітації або агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму тощо» [3, с. 304].

Отже, з прийняттям у 2015 році Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» фактично розпочалася реформа фінансування політичних партій. «Але внесення таких змін охопило лише окремі корупційні прояви у політиці. Навіть у межах партій, яким приділено найбільше уваги, залишилося багато корупційних пасток» [11, с. 10].

На думку І. Кушнарьова, для мінімізації політичної корупції в Україні доцільно здійснити наступні кроки: перехід до пропорційної системи з відкритими списками, істотне обмеження політичної реклами та телебаченні, створення гарантій невідворотності покарання за корупційні злочини в політиці, посилення незалежного контролю за діяльністю політичних інституцій та окремих політиків, формування антикорупційної культури тощо.

Висновки.

Проведене дослідження корупційної компоненти національних політичних процесів в

країнах пострадянського простору засвідчив вагомість цього складника в них при наявності значних відмінностей в певних групах країн щодо впливовості корупції на зміст та характер політичних подій.

Зокрема, чітко виокремлюється група балтійських країн, для яких антикорупційна компонента дорівнює європейським стандартам здійснення політичного процесу, що підтверджується високими показниками Індексу сприйняття корупції. Успіхів в боротьбі з політичною корупцією ці країни досягли через намагання вступити до ЄС шляхом проведення люстрації, введення змішаної форми фінансування політичних партій, запровадження інструментів електронної демократії, зрілістю громадянського суспільства, політичній волі політиків тощо. При цьому, навіть Естонія, яка має найвищий рейтинг антикорупційності, не позбавлена проявів політичної корупції. Такі її прояви, як непотизм, фаворитизм тощо потребують подальших дій щодо усунення їх впливовості на політичний процес.

Протилежне ставлення до корупційної компоненти спостерігається в країнах азійської групи, де політична корупція міцно зрослася з економічною та не просто впливає на політичний процес, а формує його зміст. Боротьба з корупцією в таких державах має починатися з реформи системи влади та формування громадянського суспільства.

Україна має свій унікальний сценарій боротьби з політичною корупцією, який поєднує в собі демократичні зразки європейських країн, зокрема інституційно повторює шлях країн Балтії, та азійські традиції здійснення влади, де різновиди політичної корупції є традиційними інструментами здійснення влади в суспільстві. Для подальшої демократизації політичного процесу доцільно посилити антикорупційну складову шляхом запровадження механізмів усунення партійної корупції шляхом удосконалення процесу фінансування політичних партій та їх політичної реклами, електоральної корупції шляхом поширення інструментів е-демократії, унеможливлення проявів політичного непотизму, фаворитизму тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Березинський Л. В. Ризик політичної корупції як чинник функціонування державної влади в умовах проблемної державності / Л. В. Березинський // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Сер.: Політологія. – 2012. – Т. 204. – № 192. – С. 58-61.
2. Дерєга В. В. Політична корупція: визначення та особливості / В. В. Дерєга // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. - Сер.: Політологія. – 2009. – Т. 110. – № 97. – С. 72-76.
3. Кушнар'єв І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія / І. В. Кушнар'єв. – Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. – 408 с.
4. Кушнар'єв І. В. Політична корупція в країнах Південного Кавказу: приклад Азербайджану та Вірменії / І. В. Кушнар'єв // Вісник Дніпропетровського нац. ун-ту ім. Олеся Гончара. Сер.: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2017. – № 4. – С. 53-63.
5. Кушнар'єв І. В. Політична корупція в умовах неоавторитаризму держав Центральної Азії (приклад Казахстану, Киргизтану та Таджикистану) / І. В. Кушнар'єв // Вісник Дніпропетровського нац. ун-ту ім. Олеся Гончара. Сер.: Філософія. Соціологія. Політологія – 2017. – № 2. – С. 4-16.
6. Музиченко Г. В. Ефективність політичної реклами в електоральному процесі: досвід позачергових виборів Президента України-2014 / Г. В. Музиченко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2014. – Т. 17. – № 9. – С. 76-82.
7. Музиченко Г. В. Теоретичні аспекти визначення корупції як суспільно-політичного явища / Г. В. Музиченко // Політикус. – 2017. – № 3. – С. 33-37.
8. Стогова О. В. Люстрація як передумова ефективної боротьби з корупцією / О. В. Стогова // Сучасне суспільство. – 2016 – № 1. – С. 167-177.
9. Тіньков А. Політична корупція в системі державного управління: українські реалії / А. Тіньков // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2010. – № 1. – С. 229-234.
10. Corruption Perceptions Index 2018. – Retrieved from: <https://www.transparency.org/cpi2018>
11. Kushnarov I. Korupcia polityczna na Ukrainie: glowne przejawy, metody przeciwdzialania / I. Kushnarov // Stadium Europy Srodkowej I Wschodniej. – 2018. – № 1. – S. 8-15.
12. Muzychenko G. Advanced Issues of Legal Adjustment of Anti-corruption Activities in Ukraine / G. Muzychenko // Development of National Law in the context of integration into the European Legal Space: Warszawa, 2018. – P. 133-151.

REFERENCES

1. Berezinskiy, L.V. (2012). Rizik politichnoyi koruptsiyi yak chinnik funktsionuvannya derzhavnoyi vladi v umovah problemnoyi derzhavnosti [The risk of political corruption as a factor in the functioning of state power in conditions of problematic statehood]. *Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universy'tetu imeni Petra Mogy'ly'*, Ser.: *Politologiya*, 204 (192), 58-61 [in Ukrainian].
2. Derega, V.V. (2009). Politychna korupciya: vy'znachennya ta osobly'vosti [Political corruption: definition and features]. *Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universy'tetu imeni Petra Mogy'ly'*, Ser.: *Politologiya*, 110 (97), 72-76 [in Ukrainian].
3. Kushnarov, I.V. (2018). *Politychna korupciya: porivnyal'no-politologichna konceptualizaciya [Political corruption: comparative political science conceptualization]*. Kyiv: Vy'd-vo «Yury'dychna dumka» [in Ukrainian].
4. Kushnarov, I.V. (2017). Politychna korupciya v krayinax Pivdennoho Kavkazu: pryklad Azerbajdzhanu ta Virmeniyi [Political corruption in the countries of the South Caucasus: an example of Azerbaijan and Armenia]. *Visnyk Dnipropetrovskogo nacz. un-tu im. Olesya Gonchara*. Ser.: *Filosofiya. Sociologiya. Politologiya*, 4, 53-63 [in Ukrainian].
5. Kushnarov, I.V. (2017). Politychna korupciya v umovax neoavtorytaryzmu derzhav Centralnoyi Azii (pryklad Kazahstanu, Kyrgyztanu ta Tadzhykystanu) [Political corruption in the conditions of non-authoritarianism of the states of Central Asia (example of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan)]. *Visnyk Dnipropetrovskogo nacz. un-tu im. Olesya Gonchara*. Ser.: *Filosofiya. Sociologiya. Politologiya*, 2, 4-16 [in Ukrainian].
6. Muzychenko, G.V. (2014). Efektyvnist politychnoyi reklamy v elektoralnomu procesi: dosvid pozachergovyh vyboriv Prezydenta Ukrayiny–2014. [The effectiveness of political advertising in the electoral process: the experience of the extraordinary elections of the President of Ukraine-2014]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 17 (9), 76-82 [in Ukrainian].
7. Muzychenko, G.V. (2017). Teoretychni aspekty vyznachennya korupciyi yak suspilno-politychnoho yavyssha [Theoretical aspects of the definition of corruption as a socio-political phenomenon]. *Politykus*, 3, 33-37 [in Ukrainian].
8. Stogova, O.V. (2016). Lyustraciya yak peredumova efektyvnoyi borotby z korupciyeyu [Lustration as a prerequisite for effective fight against corruption]. *Suchasne suspilstvo*, 1, 167-177 [in Ukrainian].
9. Tinkov, A. (2010). Politychna korupciya v systemi derzhavnogo upravlinnya: ukrayinski realiyi [Political corruption in the system of public administration: Ukrainian realities]. *Visnyk Nacionalnoyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry Prezidentovi Ukrayiny*, 1, 229-234 [in Ukrainian].
10. *Corruption Perceptions Index 2018*. Retrieved from: <https://www.transparency.org/cpi2018>.
11. Kushnarov, I. (2018). Korupcia polityczna na Ukrainie: glowne przejawy, metody przeciwdzialania. *Stadium Europy Srodkowej I Wschodniej*, 1, 8-15.
12. Muzychenko, G. (2018). *Advanced Issues of Legal Adjustment of Anti-corruption Activities in Ukraine. Development of National Law in the context of integration into the European Legal Space*. Warszawa.

Юрій Костянтинович Маслов

Доктор політичних наук, Доцент
Одеський національно економічний університет
65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 8

Email: : jurij.maslov@gmail.com

Yuriy Maslov

Dr., Political Sciences, Assoc. Prof.
Odessa National Economic University
8, Preobrazhenskaya Str., 65082, Odessa

Цитування: Маслов Ю. К. Корупційна компонента політичного процесу на пострадянському просторі / Ю. К. Маслов // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 5. – С. 46-56.

Citation: Maslov, Y.K. (2019). Koruptsiina komponenta politychnoho protsesu na postradianskomu prostori [Corruption component of the political process in the post-soviet space]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (5), 46-56.

Стаття надійшла / Article arrived: 09.04.2019

Схвалено до друку / Accepted: 11.05.2019